

Fariz Məmmədov

Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri, Vəkillər Kollegiyasının üzvü

İNSTITUSIONALLAŞMIŞ BEYNƏLXALQ VƏKİLLİYƏ QISA EKSKURS

Artıq vəkillik fəaliyyəti ölkəmizdə beynəlxalq aləmlə sıx inteqrasiya olunmuş peşə sahəsinə çevrilmişdir. Günümüzdə vəkillik fəaliyyətinin beynəlmilləşməsinin səbəbi beynəlxalq kommersiya münasibətlərinin inkişaf etməsi, dünyada korporativ münasibətlərin unifikasiya olunmasıdır. Beynəlxalq münasibətlərin özü isə özlüyündə onun koordinasiya olunmasını tələb edir. Həmin koordinasiya təkcə beynəlxalq sənədlərlə deyil, həmçinin həmin sənədlər əsasında formalaşdırılmış universal institutlar əsasında həyata keçirilir.

Bu mənada vəkillik sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təmin edilməsi məqsədi ilə dünyada fəaliyyət göstərən bir sıra təşkilatlar mövcuddur. Bura ümumdünya səviyyəsində Vəkillərin Beynəlxalq Birliyi, Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyası, Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası, regional səviyyədə isə Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası və bir sıra digər təşkilatları aid etmək olar.

1. Bu təşkilatlardan belə desək, ən nüfuzlusu və qocamanlarından biri Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyasıdır (İBA). Təşkilat II Dünya Müharibəsindən sonra - 1947-ci ildə təsis olunmuşdur. Assosiasiya təkcə müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən vəkillər kollegiyalarının birliyi olmamaqla, həmçinin hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən cəmiyyətləri, qeyri-hökumət təşkilatlarını, habelə fərdi vəkilləri birləşdirir. Bu günə olan statistikaya əsasən, Təşkilat özündə 200 vəkil qurumlarını və 50000 fərdi vəkili cəmləşdirir. Təşkilatın baş ofisi Londonda, regional ofisləri isə Seul (Koreya) və San Paulu (Braziliya) şəhərlərində yerləşir.

Əslində Təşkilatın tarixi də özlüyündə çox maraqlıdır. 1947-ci ilin 17 fevralında Nyu-Yorkda 34 ölkənin vəkillər kollegiyaları Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyasını təsis edirlər. 1970-ci ilə kimi Təşkilata yalnız hüquqi şəxslər olan vəkillər kollegiyaları üzv ola bilərdilər. Lakin həmin tarixdən sonra oraya üzvlük fərdlərə - vəkil və hüquqşünaslara da açıq elan olundu. Təşkilatın nizamnaməsinə əsasən, onun üzvlərinin peşə baxımından yalnız vəkil olmaları zəruri şərt deyildir. Onun üzvləri sırasına məhkəmə hakimiyyətinin nümayəndələri, dövlət orqanlarında işləyən hüquqşünaslar, hüquq məsləhətçiləri, hüquqşünas alimlər və tələbə hüquqşünaslar da daxildir. Bundan başqa, Təşkilat 1947-ci ildən etibarən BMT-nin Baş Assambleyasında xüsusi məşvərətçi statusa malikdir. 2012-ci ildə Təşkilat İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) ilə anlaşma memorandumu imzalamışdır. Habelə, Assosiasiya BMT-nin Narkotiklərlə və Cinayətkarlıqla Mübarizə Ofisi üzrə Hüquqşünasların Anti-korrupsiya Təşəbbüsünün iştirakçısıdır. Qeyd olunan sahədə bir sıra mühüm sənədlərin hazırlanmasında Təşkilatın təcrübəli ekspertlərinin rolu böyük olmuşdur.

Təşkilati quruluşu baxımından İBA-nın tərkibinə iki şöbə daxildir. Bunlardan biri Vəkillik Peşəsi Şöbəsi (LPD), digəri isə İctimai və Peşə Maraqları Şöbəsi (PPİD) adlanır. Hər iki şöbəyə komitələr və hüququn müxtəlif sahələrinə aid forumlar daxildir. Bu qurumlar beynəlxalq vəkillik fəaliyyətinə dair dövrü nəşrlər dərc edirlər.

PPİD-nin tərkibində isə Kollegiyaların Məsələləri üzrə Komissiya (BİC) və İnsan Hüquqları İnstitutu (İBAHRİ) fəaliyyət göstərir. 2004-cü ildə yaradılan BİC-də dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan vəkillər kollegiyaları və hüquq cəmiyyətləri təmsil olunurlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, İnsan Hüquqları İnstitutu (İBAHRİ) öz növbəsində 1995-ci ildə Nelson Mandelanın fəxri prezidentliyi ilə təsis olunmuşdur. İnstitutun yaradılmasında məqsəd qanunun aliliyi gözlənilməklə insan hüquqlarının təbliği, müdafiəsi və gücləndirilməsindən ibarətdir. İnstitut, həmçinin dünya sakinlərinin işlərinə müstəqil məhkəmələr tərəfindən baxılmalı olduğu, habelə vəkilliyin müstəqilliyinə heç bir müdaxilə olmadan həyata keçirilməli olduğu qənaətindədir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi və qanunun aliliyinin təsviqi məqsədilə İnstitut layihələr icra edir, beynəlxalq mənada, ümumən, hüquq ictimaiyyəti üçün maraq kəsb edən fəaliyyəti təbliğ edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Təşkilatın gördüyü işlər təkcə müxtəlif layihələrin icrası ilə yekunlaşmır. O, həm də hüquqyaratma fəaliyyəti ilə də məşğuldur. Belə ki, İBA tərəfindən bir sıra nümunəvi normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Bu sənədlərin beynəlxalq vəkillik praktikasındakı rolu danılmazdır. Məsələn, İBA-nın 1999-cu ildə qəbul etdiyi və 2010-cu ildə yenilədiyi "Beynəlxalq arbitrajda sübutların əldə olunması" adlı sənədi beynəlxalq kommersiya mübahisələri zamanı proses tərəfləri tərəfindən əsasən istifadə olunan normativ akt kimi qiymətləndirmək olar. Bundan başqa, İBA-nın "Beynəlxalq arbitrajda maraqların toqquşması", "Mübahisələrin beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinə verilməsinə dair müqavilə şərtlərinin hazırlanması" adlı nümunəvi aktlarını və "Vəkillərin davranış qaydaları" nı əhəmiyyətli sənədlər kimi qeyd etmək olar.

2. Digər, beynəlxalq əhəmiyyəti baxımından özünəməxsus yeri olan təşkilat Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyasıdır (İCJ). Komissiya statusu baxımından qeyri-dövlət hüquq müdafiə təşkilatıdır. Onun tərkibi daimi fəaliyyət göstərən 60 tanınmış hüquqşünasdan, həmçinin Avstraliya, Kanada və Cənubi Afrikanın məhkəmə hakimiyyətlərinin yüksək vəzifəli şəxslərindən ibarətdir. Komissiyanın 80-dən çox ölkədə bölmə və filialları mövcuddur. Təşkilatın fəaliyyət istiqaməti nəzərə alınarsa, onun tərkibi əsasən hüquqşünas, hakimlər, hüquqşünas alimlər və tələbə hüquqşünaslardan ibarətdir.

Komissiyanın katibliyi İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşməklə müxtəlif ölkələrdən olan və müxtəlif hüquq sistemlərini təmsil edən hüquqşünaslardan təşkil olunmuşdur. Katibliyin, ümumən, Komissiyanın işi insan hüquqlarının müdafiəsi və qanunun aliliyinin təmin edilməsi zamanı vəkillərin və hakimlərin hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. 2008-2010-cu illər arasında Komissiyaya rəhbərliyi BMT-nin İnsan hüquqları üzrə sabiq Ali Komissarı və İrlandiyanın Prezidenti xanım Meri Robinson etmişdir. 2011-ci ilin yanvarından isə Komissiyanın prezidenti Pedro Nikken seçilmişdir.

Berlinin bölünməsi ilə Şərqlə Qərb arasında ideoloji mübarizənin nəticəsi olaraq ortaya çıxmış Komissiya qərbi almaniyalı hüquqşünas, Azad Alman Hüquqşünasları Assosiasiyasının prezidenti Valter Linsin xatirəsinə təsis olunmuşdur. O, digər tanınmış hüquqşünas Teo Fridlender ilə birgə Almaniyanın SSRİ tərəfindən istila olunmuş ərazilərində kobud insan hüquqlarının pozuntusu faktlarının aşkar edilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərirdi. Lins 1952-ci ilin 8 iyulunda Almaniya Demokratik Respublikasının milli təhlükəsizlik orqanları tərəfindən qaçırılaraq Moskvaya – DTK-ya təhvil verilir. Bir ildən sonra Berlinin 20000-lik sakininin peticiyasına və Almaniya Federativ Respublikasının kansleri Konrad Adenauerin müraciətlərinə baxmayaraq Lins casusluq ittihamı əsasında ölüm hökmünə məhkum olunur. Məhz bu hadisə bir qrup vəkilin qanunun aliliyi əsasında insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan təşkilat yaratmalarına rəvac verdi və artıq 1952-ci ildə Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyasının təsis yığıncağı çağırıldı.

İlk vaxtlar Komissiyanın fəaliyyəti Azad Hüquqşünasların Amerika Fondu vasitəsi ilə ABŞ-nin Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi (MKİ) tərəfindən maliyyələşdirilirdi, halbuki, bu barədə Komissiyanın çox az üzvünün məlumatı var idi. Komissiyanın ABŞ tərəfindən olan təsisçiləri Allen Dalles və Con Makkloy bu Təşkilatı Sovet İttifaqı tərəfindən idarə olunan Demokratik Hüquqşünasların Beynəlxalq Assosiasiyasına rəqib olaraq görürdülər. Komissiyanın MKİ tərəfindən maliyyələşdirilməsi faktı 1967-ci ildə ictimailəşməyə başladı. Lakin bundan sonra Komissiyada Şon Makbrayd tərəfindən islahatlar aparılmağa başlanılır və maliyyələşmə məsələləri Ford Fonduna həvalə olunur. Məhz bundan sonra Təşkilat yaşamını davam etdirərək öz sıralarına insan hüquqları və vəkil peşəsinin təbliği ilə məşğul olan digər beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarını daxil etməyə başlayır.

1959-cu ildə Komissiya tərəfindən Hindistanın Dehli şəhərində "Azad cəmiyyətdə qanunun aliliyi" nə həsr olunmuş konfrans təşkil olunur ki, onun nəticəsində hüquqşünaslar tərəfindən "Dehli bəyannaməsi" qəbul olunur. Bundan başqa, 1978-ci ildə Komissiyanın nəzdində yaradılmış Hakimlərin və Vəkillərin Müstəqilliyi Məsələləri üzrə Mərkəz "Məhkəmə oranlarının müstəqilliyinə dair əsas prinsiplər", "Vəkillərin rolu haqqında BMT-nin əsas prinsipləri" adlı mühüm sənədlərin hazırlanmasında xüsusi rol oynamışdır.

1990-cı illərdə Komissiya bir sıra beynəlxalq sənədlərin qəbulunun təşəbbüskarını kimi çıxış etmişdir. Onlar arasında "Quldurluğa qarşı mübarizə üzrə BMT-nin bəyannaməsi", Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması haqqında İnsan hüquqlarına dair Ümumdünya Konfransının Fəaliyyət Proqramını qeyd etmək olar. Bu Fəaliyyət proqramı 1992-ci ildə BMT-nin egidası altında Komissiya tərəfindən təşkil olunmuş beynəlxalq konfransın keçirilməsinə vəsilə olmuşdur ki, orada "cəzasızlığın birdəfəlik aradan qaldırılması üçün beynəlxalq cinayət tribunalının yaradılması"nın zəruriliyi vurğulanmışdır.

2004-cü ildə Berlində keçirilmiş konfransda "Terrorizmlə mübarizədə insan hüquqlarının və qanunun aliliyinin təmin edilməsinə dair Berlin bəyannaməsi" qəbul olunmuşdur ki, bunu da Komissiyanın əməli fəaliyyətinin nəticəsi kimi xarakterizə etmək olar.

3. Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası (CCBE): Avropa İttifaqı ərazisində vəkillik sahəsində fəaliyyət göstərən başlıca institusional qurum CCBE-dir. Burada "institusional" sözü təsadüfi işlədilməmişdir. Digər regional təşkilatlardan fərqli olaraq CCBE sırf vəkillik institutunun inkişaf etdirilməsi məsələləri ilə birbaşa şəkildə məşğuldur.

1957-ci ildə imzalanmış və hamımızın yaxşı tanıdığımız Roma Sazişindən sonra Aİ-nin əsası qoyulmuş oldu və bu Sazişin icrasından yaranan problemlərin həlli üçün hüquqşünaslara ehtiyac böyük idi. Ehtimallara görə, hər şey 1960-cı ildə İsveçrəyə aid gəmidə baş vermişdir. Gəmi Bazel limanından çıxaraq Reyn çayı ilə Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyasının növbəti toplantısının keçirildiyi yerə üz tutmuşdu. Məhz bu gəmidə CCBE-nin ilk rəhbəri olacaq Andre de Blats ilə Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyasının o vaxtkı prezidenti, isveçrəli vəkil Hans Peter Şmitin razılıqları əsasında CCBE-nin formalaşdırılmasının ilkin layihəsi cücərməyə başladı. 1960-cı ilin 3 dekabrında Avropanın tanınmış vəkillərinin iştirakı ilə Brüsseldə ilk görüş keçirildi. Görüşün məqsədi o zamankı Avropa Konvensiyasının 55-ci maddəsi ilə bağlı idi. Maddəyə əsasən, vəkillik fəaliyyəti haradasa dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin icrası ilə əlaqədar olduğundan onun Aİ çərçivəsində ittifaqlarının, birlik və assosiasiyalarının yaradılması qadağan idi. Əslinə qalsa, avropalı vəkillər Aİ-nin yaradılması ilə onların sərbəstliyinə təhlükənin olacağından qorxduqları üçün birləşmək qərarına gəlmişdilər. Lakin bu görüşdə Fransa və Belçika tərəfinin qurumun gələcəyinə ümidlə baxmamaları onun aqibətini şübhə altında saxlayırdı. Həmin görüşdə ortaq məxrəcə gəlinmədiyindən növbəti görüş 1961-ci ilin martında Roma şəhərində keçirildi. Bu görüşdə qurum ilk dəfə olaraq öz adını aldı: Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyasının nəzdində Avropa İqtisadi Birliyinə (AİB) Daxil Olan Altı Ölkənin Vəkillər Kollegiyalarının və Milli Assosiasiyalarının Məşvərətçi Komitəsi. Sonradan bu ad sadələşdirilərək Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası (CCBE) formasını aldı.

1966-cı ildə CCBE muxtar olmağa başladı və özünün məqsədini AİB-də vəkillik peşəsinə təsir edəcək məsələlərin araşdırılması və bu ölkələrdə mövcud olan aidiyyəti problemlərin həllinə dəstək verilməsi ilə region ölkələrinin vəkillik praktikalarının uzlaşdırılmasında görürdü.

CCBE-nin taleyində əhəmiyyətli dəyişiklik 1977-ci ilə təsadüf edir. Həmin ildə CCBE-yə üzv olan vəkillərin vahid vəsiqə nümunələri təsdiq olunmuşdu. Bu vəsiqə vasitəsilə vəkillər istənilən üzv ölkənin ərazisində vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul ola bilirdilər. Bu hadisə mətbuatda geniş işıqlandırıldığından iki il ərzində vəsiqə almaq üçün müraciət edən vəkillərin sayı 700-ü ötmüş oldu.

Sonrakı hadisələr vəkillərin vəziyyətinin daha da yaxşılaşmasına səbəb oldu. Belə ki, 1977-ci ildə "Xidmətlər haqqında" 77/249 sayılı Direktiv qüvvəyə mindi ki, bununla da vəkillər Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin ərazisində müvəqqəti xidmət göstərilməsinə icazə ala bilirdilər.

1979-cu ildə Avropa Ədalət Məhkəməsi bir məhkəmə işi ilə bağlı CCBE-ni Avropada vəkilliyin maraqlarının müdafiəsini həyata keçirən orqan kimi tanımağa başladı. Həmin il "AM&S Europe Limited" şirkəti ilə Avropa Komissiyası arasında məhkəmə mübahisəsi davam edirdi. Mübahisənin predmeti şirkətlər daxilində fəaliyyət göstərən hüquqşünasların statusu ilə bağlı idi. Bu işin araşdırılması zaman Məhkəmə CCBE-nin üzv ölkələrin müvafiq təcrübəsinə dair Təhlilindən istifadə etmişdir. Bu işdən sonra Avropa Ədalət Məhkəməsində CCBE-nin daimi nümayəndəliyi təsis olundu. 1988-ci ildə CCBE tərəfindən Vəkillərin Davranış Kodeksi qəbul olundu. Qeyd olunan sənəd vasitəsilə vəkillərin həm öz ölkələrində, həm də ki, CCBE-yə qoşulmuş ölkələrin ərazisində peşə davranışı ilə bağlı münasibətləri tənzimləyirdi.

1998-ci ildə CCBE-nin fəaliyyəti nəticəsində Avropada vəkillik keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymağa başladı. Həmin il Avropa Komissiyasının "Təsis etmə haqqında" 98/5 sayılı Direktivi qəbul olundu. Sənədə əsasən, Aİ-də fəaliyyət göstərən istənilən vəkil istənilən üzv ölkənin ərazisində qeydiyyatdan keçməklə orada kommərsiya fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər.

Hazırda CCBE mütəmadi olaraq Avropa Komissiyası və Parlamenti ilə birgə, vəkillik peşəsinin gələcəyi haqqında müzakirələr aparır.

4. Vəkillərin Beynəlxalq İttifaqı (Birliyi): Birlik hüquqi statusu baxımından ictimai təşkilat olmaqla beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatıdır. Birlik 1992-ci ildə SSRİ Vəkillər İttifaqının yenidən təşkil olunması yolu ilə keçmiş İttifaq respublikalarının vəkillərinin dəstəyi ilə yaradılmışdır.

Birliyin yaradılmasında əsas məqsəd milli hüquq qurumları arasında beynəlxalq əlaqələrin qurulmasında olan problemlərin aradan qaldırılmasından, vətəndaş cəmiyyətində xüsusi nüfuzlu qurumun yaradılmasından, habelə beynəlxalq aləmdə vəkillərin müstəqil qüvvə olduqlarının təlqin edilməsindən ibarətidir.

Birlik öz fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir:

- beynəlxalq, milli, regional ittifaqlar və assosiasiyalar, habelə digər qeyri-kommərsiya təşkilatları ilə əməkdaşlığın qurulması;
- əlaqələndiricilik və vasitəçilik fəaliyyətinin həyata keçirilməsi;
- vəkillik fəaliyyəti sahəsində informasiya resurslarının formalaşdırılması;
- dünyanın aparıcı vəkillərinin təcrübəsinin öyrənilməsi və təbliği;
- beynəlxalq seminar, konqres və konfransların keçirilməsi;
- digər beynəlxalq vəkillik təşkilatları ilə birgə təşkil olunmuş konfrans, seminarlarda iştirak;
- müxtəlif ölkələrin vəkilləri arasında təcrübə mübadiləsinə köməklik göstərilməsi;
- müxtəlif ölkə və regionların vəkillərinin qeyri-kommərsiya birliklərinin təcrübə mübadiləsinin təşkili.

Hal-hazırda Birlikdə Belarusun, Qazaxıstanın, Qırğızıstanın, Özbəkistanın, Moldovanın, Ukraynanın, Rusiyanın vəkilləri təmsil olunurlar.

Hüquqi statusu baxımından qeyri-hökumət təşkilatı olan Vəkillərin Beynəlxalq İttifaqı (Birliyi) Rusiyada qeydiyyatdan keçmiş və keçmiş SSRİ-nin müxtəlif regionlarında, habelə İsveçrə və Almaniyada nümayəndəliklərə malikdir. Həmin nümayəndəliklər vəkillər arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində müstəsna rola malikdir.

Birliyin tərkibinə, həmçinin İngiltərə, Fransa, Almaniya, Norveç, Avstriya, Belçika, Niderland, Latviya, İsveçrədən olan bir sıra vəkillər daxildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq səviyyədə digər çoxsaylı təşkilatlar da fəaliyyət göstərirlər. Onlardan Gənc Vəkillərin Beynəlxalq Birliyi, Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyası və sairənin adlarını çəkmək olar.

Ümumiyyətlə, qloballaşma elə bir axındır ki, heç bir ictimai münasibət, sosial əlaqələr ondan kənarda qala bilmir. Bu baxımdan, vəkillik də istisna təşkil etmir. Çünki vəkillik peşəsi cəmiyyətin inkişafından asılı olan sahədir və yalnız onunla bağlıdır. İctimai təfəkkür və münasibətlər nə qədər inkişaf edirsə, vəkillik də təbii ki, o qədər təkamülə uğrayacaqdır. Məhz vəkilliyin təkmilləşməsində beynəlxalq praktikanın müsbət rolu nəzərə alınaraq bu sahənin faydalı beynəlxalq münasibətlərə köklənməsinə ehtiyacı vardır.